

دانشنامه حقوقی

(حقوق جزا)

تألیف:

دکتر سید فهیمة ملک زاده

عضو هیأت علمی، دانشگاه آزاد واحد تهران شمال

با مقدمه

استاد معظم حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه	: ملک‌زاده، فهیمه، ۱۳۴۵ -
عنوان قراردادی	: ایران. قوانین و احکام Iran. Laws, etc
عنوان و نام پدیدآور	: دانشنامه حقوقی (حقوق جزا)/ تالیف فهیمه ملک‌زاده؛ با مقدمه سیدمحمد موسوی بجنوردی.
مشخصات نشر	: تهران: مجد، ۱۳۹۵.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۶۹۶-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: حقوق جزا -- ایران
موضوع	: آیین دادرسی جزایی -- ایران
شناسه افزوده	: موسوی بجنوردی، سیدمحمد، ۱۳۲۲ - مقدمه‌نویس
بندی کنگره	: ۱۳۹۵/۷۳۵۲/م/۳۸۰/۳۸۰ KMH
رده بندی دیویی	: ۳۴۵/۵۵
شماره کتابخانه	: ۴۳۶۹۹۶۰

هرگونه تکثیر کاملاً غیرقانونی است. کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است.
مردم را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

دانشنامه حقوقی (حقوق جزا)

تألیف: دکتر فهیمه ملک‌زاده

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۵ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منتشر مجداً است.

دفتر مرکزی

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان وحید نظری و ۱۱، پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۰۳۸۶ - ۶۶۹۶۰۳۸۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۶۹۶-۸

ISBN: 978-600-193-696-8

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۷۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷ تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸
فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

فهرست مطالب

۴۶۱.....	حرف ش	۸.....	مقدمه
۴۶۹.....	حرف ص	۱۱.....	پیشگفتار
۴۷۲.....	حرف ض	۲۵.....	کلیات
۴۸۳.....	حرف ط	۳۹.....	حرف الف
۴۸۶.....	حرف ع	۱۲۳.....	حرف ب
۵۰۴.....	حرف غ	۱۴۲.....	حرف پ
۵۰۵.....	حرف ف	۱۵۲.....	حرف ت
۵۰۹.....	حرف ق	۲۲۲.....	حرف ث
۵۴۵.....	حرف ک	۲۲۳.....	حرف ج
۵۶۷.....	حرف گ	۳۲۹.....	حرف چ
۵۷۳.....	حرف ل	۳۴۲.....	حرف ح
۵۷۶.....	حرف م	۳۸۳.....	حرف خ
۶۴۱.....	حرف ن	۳۹۷.....	حرف د
۶۵۵.....	حرف و	۴۲۲.....	حرف ر
۶۶۰.....	حرف ه	۴۳۸.....	حرف ز
۶۶۵.....	فهرست منابع	۴۰۶.....	حرف س

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمن الرحيم

سرکار خانم دکتر فهیمه ملک زاده، خانمی فاضل، نویسنده، متعهد و یک پژوهشگر واقعی و دارای مقالات بسیار خوب و ارزشمند و همچنین تدریس عالی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی هستند. ایشان اخیراً مشغول به تدوین کتاب «دانشنامه حقوقی (حقوق جزای عمومی - اختصاصی)» شده‌اند که به نظر بنده نگارش چنین کتابی بسیار ضرورت داشته و می‌توان گفت کمبود چنین فرهنگ اصطلاحاتی در حوزه عمومی و علمی ما که به شرح اصطلاحات حقوق جزای اسلامی بپردازد بسیار احساس می‌شد زیرا بسیاری از این واژه‌ها در حقوق جزای ما تاریخی دارند چرا که بعد از انقلاب اسلامی مطرح شده و تا پیش از آن این اصطلاحات در دامنه حقوقی کشور وجود نداشته‌اند.

امروزه هنگامی که به کتب حقوقی مراجعه می‌کنیم با این واقعیت رو به رو می‌شویم که با وجود نگارش ترمینولوژی حقوق توسط بعضی حقوقدانان باز هم یک کتاب جامع با عنوان ترمینولوژی حقوق برای اسلامی وجود ندارد تا بتواند پاسخگوی سؤالات و ابهامات اصطلاحات این رشته باشد اما خوشبختانه این کتاب به حق می‌تواند یک ترمینولوژی خوب حقوق جزا باشد.

مقداری از این کتاب که بنده نسبت به آن را یافتم بسیار خوب، ارزشمند و کاربردی بوده و اصطلاحات کاملاً جامع و مانع بر سطوح این تالیف تریف شده‌اند. این فرهنگ قابل استفاده هم برای اساتید، هم برای دانشجویان چه در مقطع کارشناسی ارشد چه در مقطع دکتری در کلیه گرایش‌های حقوق و فقه به خصوص حقوق جزا بوده و همچنین عامه نیز جهت ارتقای اطلاعات حقوقی خویش می‌توانند از این کتاب بهره‌مند شوند.

امیدوارم خداوند تبارک و تعالی به زحمت و تلاش این بانوی محترم جزای خیر اعطا کرده و همگان بتوانند از تألیف ارزشمند ایشان بهره کامل برده و مرجع غنای فرهنگ ما را فراهم آورند.

در پایان امیدوارم که خداوند متعال ایشان را در تألیفات دیگر نیز وفق دهد. ان شاء الله

سید محمد موسوی بجنوردی

۱۳۹۱/۱۲

راستی
۱۳۹۲/۸/۲۹

مقدمه

هر دانشی اصطلاحات ویژه‌ای دارد که استاد و دانشجو برای تفهیم بهتر مطالب باید از آنها کمک بگیرند. کاربرد اصطلاح باید به این صورت باشد که مفهوم گسترده‌ای را با کمترین لفظ اداء کند. هیچ دانشی خالی از اصطلاح نیست و متخصصان همه دانشها به منظور تشریح افکار و نظریات خود، اصطلاحاتی را وضع می‌کنند؛ لذا لازم است دانشجو قبل از ورود به هر حیطه‌ای از اصطلاحات آن اجمالاً و گاه به تفصیل آگاه شود تا در اثناى تدریس دچار ابهام نشود.

یکی از جلوه‌های تکامل زبان توسعه و گسترش یافتن دامنه الفاظ از طریق ورود لغات و اصطلاحات نو و جدید است. تجدید و تنوع در زندگی اجتماعی و حقوقی و گسترش علوم مختلف، معانی نو و بدیعی را به وجود آورده‌اند که انتقال آن معانی جدید در اذهان عموم و تفهیم دقیق و جزئیات آنها نیاز به الفاظ، تعبیرات و لغات جدید را ضروری کرده است.

اصطلاح در لغت به معنی با یکدیگر صلح کردن است که جمع آن اصطلاحات است. به لغتی که گروهی، برای تفهیم مقهور خود وضع می‌کنند یا اینکه الفاظ را در معنایی غیر از معنی اصلی استعمال کنند، اصطلاح گویند. بنابراین به طور کلی اصطلاح عبارت است از اتفاق نمودن عامه مردم یا اهل فن برای تعبیر خاص از نشانه و علامتی یا استعمال لفظی در معنی معین و با نقل معنی لفظ از معنی اصلی و موضوع له به معنی دیگری، چرا که معنی اصطلاحی می‌تواند نوعی معنی مجازی باشد و بدیهی است که باید بین معنی حقیقی و مجازی نوعی علاقه وجود داشته باشد بنابراین چنان که اشاره شد اصطلاح کلمه یا ترکیبی خاص از کلمات است که گروهی خاص و عده‌ای معین اعم از عامه یا خاص و صاحبان فن و خرد آن را برای معانی مقصود تکلم و استعمال می‌کنند. از جهات مختلف معنی، لغات و کلمات اصطلاحی را با سایر لغات مقایسه نمود و وجه اشتراک و افتراق آن دو را بیان کرد. از احاط استعمال نسبت اصطلاح به لغت نسبت عام و خاص است و هر علم و صنفی دارای اصطلاحات خاص خود می‌باشند. از لحاظ معنی و قلمرو اصطلاح معنی وسیع و گسترده دارد و هر روز قلمرو اصطلاحات گسترده تر می‌شود اما لغات معنی محدود دارند و زایش و اشتقاق نام نه محدود می‌باشد.

دانشنامه حاضر که حاصل تلاش فراوان نگارنده است با عنوان دانشنامه حقوقی (حقوق جزای عمومی - اختصاصی) برای تسهیل این دروس جهت استفاده کانون دانشجویان رشته‌های حقوق کلیه گرایش‌ها و فقه و حقوق در تمام مقاطع تحصیلی گردآوری شده است. بدیهی است اهمیت این دانشنامه در جایگاه ویژه آن به عنوان کتابی که در کلیه رشته‌های حقوق و فقه و حقوق تدریس می‌شود، می‌باشد و همچنین برای متقاضیان شرکت در آزمون‌های کانون وکلای دادگستری، اختیار کارآموزی قضایی، مشاوران حقوقی و غیره دارای ضریب بالایی است لذا می‌تواند مورد استفاده همه آن افراد قرار گیرد.

در تدوین این دانشنامه سعی شده است از منابع موثق فقهی و حقوقی زیادی کمک گرفته شود از جمله کتاب ترمینولوژی حقوق جناب دکتر لنگرودی که به عنوان الگو مورد استفاده قرار گرفته است.

نکته دیگر این که، تلاش بر این بوده که کلیه اصطلاحاتی که دانشجویان عزیز در دروس جزای اختصاصی و جزای عمومی با آن برخورد می‌کنند به صورت تشریحی آورده شود، گرچه به نظر می‌رسد در مواردی از قانون مجازات اسلامی باید اصلاحات اساسی صورت گیرد که اگر توفیقی

باشد در مباحثی جداگانه آورده خواهد شد.

لازم به یادآوری است برخی از اصطلاحاتی که در این دانشنامه آمده‌اند استقراسی می‌باشند، یعنی هم در جزای اختصاصی و عمومی و هم در دیگر دروس حقوقی کاربرد دارند و آوردن این اصطلاحات به این دلیل است که استفاده از این کتاب خواننده را از مراجعه به دیگر منابع جهت یافتن تعریف آن اصطلاح تا حد ممکن بی‌نیاز کند.

ویژگی‌های این دانشنامه نسبت به کتابهای مشابه دیگر حقوق جزای عمومی و اختصاصی که در این زمینه‌ها نگاشته شده‌اند عبارت است از:

۱ - ارائه یک دوره کامل از مباحث درس حقوق جزای اختصاصی و عمومی کاربردی برای استفاده کلیه دانشجویان رشته‌های مختلف حقوق و تسهیل مطالعه و کارهای تحقیقی و پژوهشی آنان؛

۲ - در این کتاب اصطلاحات خاص حقوق جزای عمومی و اختصاصی، بعضاً اصطلاحات استقراسی که در این درس‌ها کاربرد زیادی دارند آورده شده و پیرامون هر کدام توضیح و شرح کامل آمده تا جایی که غالب موارد علاوه بر آوردن عناصر هر اصطلاح مطالبی را که پیرامون آن اصطلاح نیز می‌رسد آورده شده است.

۳ - با توجه به بند ۱ دانشجویان استفاده از این کتاب از رجوع به کتب دیگر برای یافتن معانی یک اصطلاح بی‌نیاز می‌شوند.

۴ - با توجه به اینکه کتبی در علم حقوق به صورت واژه نامه آمده است غالباً مربوط به کلیه دروس حقوق می‌باشد و تفکیک بین آن‌ها صورت نگرفته است این کتاب فقط به دروس حقوق جزای عمومی و اختصاصی دارد و کلیه اصطلاحات جزای اختصاصی و جزای عمومی را به تفکیک بیان و شرح داده است. لذا به نوبه خود محدودتر به فرد است.

۵ - امتیاز دیگر دانشنامه این است که با توجه به اینکه کتاب طبق حروف الفبا تهیه شده استفاده آن سهل و آسان بوده مطالعه آن جهت یافتن معانی اصطلاحات وقت زیادی از دانش پژوهان گرامی نمی‌گیرد.

۶ - در این دانشنامه از منابع موثق استفاده شده لذا دانش‌آموزان می‌توانند با اطمینان به مطالب از آنها استفاده کنند.

۷ - همچنین دانشنامه فوق برای کلیه دوره‌ها از کارشناسی تا دکتری مورد استفاده قرار گرفته و نقش کلیدی ایفا کند.

در پایان امید است اگر ثوابی بر این نوشته مترتب است در ابتدا به ائمه اطهار (ع)، همچنین ذوی الحقوقین و نیز به ارواح پاک پدر و مادر عزیزم که همیشه حضور گرمشان را در کنار خود احساس می‌کنم، برسد.

همچنین از متخصصان و خوانندگان گرامی تقاضا دارم ایرادها و کمبودهایی را که در این کتاب می‌بینند متذکر شوند تا انشاء الله در رفع آنها اقدام شود. چرا که هر چند نگارنده تمام تلاش خود را در راستای ارائه‌ی اثری بی‌عیب به کار گرفته است، لیکن اذعان دارم که خالی از اشکال نیست و لذا از تذکرات مفید خوانندگان محترم جهت رفع اشکالات سپاسگزار خواهم بود.

در آخر جا دارد از کلیه کسانی که در تدوین این کتاب به نحوی مرا یاری کردند به خصوص استاد بزرگوار و دانشمندم جناب آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی که به شاگردی کردن نزد ایشان افتخار می‌کنم و در تمام مراحل مرا با رهنمودهای ارزشمندشان یاری نمودند و

همچنین از همسر عزیز و فرزندان دلبندم سپاسگزارم. از سرکار خانم رحمانی که با صب و حوصله زیاد در ویرایش دانشنامه همراه بودند کمال تشکر را دارم. و نیز از جناب آقای دکتر حسینی نیک مدیریت محترم انتشارات پربار مجد که امکان چاپ و انتشار این کتاب را فراهم کردند سپاسگزاری می کنم.

فهیمة ملک زاده
شهریور ماه ۱۳۹۵

www.ketab.ir

پیشگفتار

نگاهی کوتاه به تحولات قانون مجازات اسلامی

در سال ۱۲۹۶ هجری قمری ناصرالدین شاه در سفر دوم خود به اروپا ضمن خریداری مقداری سلاح و مهمات، از پادشاه اتریش خواست شماری صاحب منصب و معلم نظامی برای تربیت قشون ایران گسیل دارد، کنت در میان همین افسران تازه وارد بود و برای نخستین بار در ایران به تاسیس نظمیه (به صورت تشکیلات پلیس جدید) به تقلید از سازمان پلیس اروپایی (اتریش) اقدام کرد و هنوز اندکی از ورود وی و استقرارش در سمت رئیس پلیس پایتخت نگذشته بود که دستور اله بل (کتابچه) ای در شرح وظایف پلیس نگاشت که احتمالاً در کشور ما، نخستین قانون عرفی، برای محسوب می‌شود.

کتابچه مذکور، به شاه عرضه شد، کار کنت مورد پسند قرار گرفت و همان به عنوان قانون امضا و اجرایی شد. این کتابچه، که به «کتابچه» معروف است شامل یک مقدمه در شرح وظایف پلیس و ۵۸ ماده کیفری و مجازات‌ها را برای نخستین بار در ایران به سه دسته «جنایی»، «جَنحه‌ای» و «خلافی» تقسیم کرده است. گمان از این هنگام است که می‌توان - به مفهوم نوین آن - از سیاست جنایی در ایران سخن به میان آورد. در مورد نخستین مقررات دادرسی نیز، به «دستورالعمل‌های امنای دیوانه‌ها» عدلیه که در ۱۲۷۵ (ه.ق) صادر شد، می‌توان اشاره کرد که خود سرآغاز تحولی شگرت در «اعداد شکلی حقوق بود».

پس از اعلان مشروطه در ۱۳۲۴ ه.ق، برای رسیدگی به امور کیفری، در تشکیلات عدلیه محکمه جزایی ایجاد شد که به سبب نبودن قضاوت، برای بررسی شکلی، مراحل تحقیقات اولیه و استئناف را اعضای محکمه انجام می‌دادند. تصویب قوانین اصول تشکیلات عدلیه در ۱۳۲۹ ه.ق و اصول محاکمات جزایی در ۱۳۳۰ ه.ق، مقرر شد که در محاکم عمومی، یعنی محکمه صلح، محکمه ابتدایی و محکمه استئناف، به ترتیب، «خلاف‌ها و جَنحه‌های کوچک، جَنحه‌های بزرگ و جنایات رسیدگی شود».

تعیین مصداق و شرایط هریک از این جرائم، به قانون جزا ارجاع داده شد که تا ۱۳۰۴ ه.ش به تصویب نرسید؛ از این رو، محاکم عمومی، با استفسار از مراجع عالی قضایی، مجازات را تعیین می‌کردند.

در محاکم اختصاصی نیز «محکمه جنایی اختصاصی»، که محکمه‌ای شرعی بود به جرائم مستوجب حدود، قصاص و تعزیر رسیدگی می‌کرد. مواد قانونی تشکیل این محکمه، با اصرار شهید سیدحسن مدرس، به قانون اصول محاکمات جزایی افزوده شد.

هرچند تصویب قانون شکلی اصول محاکمات جزایی (آیین دادرسی کیفری)، به سبب اتفاق نظر بر لزوم منظم بودن نظام دادرسی، دشوار نبود؛ تدوین و تصویب قوانین ماهوی کیفری، که به سبب ارتباط با نظم و امنیت مملکت مورد توجه قانونگذار بود، با بروز مشکلاتی چون تعطیل یا انحلال مجلس در دوره‌های گوناگون، بی‌ثباتی دولت‌ها و اختلاف نظر نمایندگان در خصوص شرعی بودن قوانین کیفری یا عرفی بودن آن‌ها امکان‌پذیر نشد.

نصرت الدوله فیروز، وزیر عدلیه، در جمادی الاولی ۱۳۳۵ هـ ق قانون جزای عرفی مصوب هیأت دولت را، در فترت بین مجلس سوم و چهارم، موقتاً به مرحله اجرا گذاشت که با مخالفت علما، دولت آن را در ۱۳۰۱ هـ ش لغو کرد.

در روزهای آخر مجلس چهارم ۱۳۰۰-۱۳۰۲ هـ ش (تشکیل کمیسیون دوازده نفری برای تهیه لایحه موقت قانون جزا تصویب شد.

در ۱۳۰۴ هـ ش، قانون مجازات عمومی، با اقتباس از قانون جزای فرانسه و با حفظ ظاهر شرعی در برخی موارد، از جمله جزای جرائم مستوجب حد، به تصویب رسید؛ اما در ۱۳۰۷ هـ ش در برخی موارد آن، به جای حدود شرعی، مجازات‌های دیگری مقرر شد، از جمله مجازات زنا، محصنه به شش ماه تا سه سال حبس تغییر کرد.

همچنین موادی از قانون اصول محاکمات جزایی، که درباره تشکیلات محکمه جنایی اختصاصی بود، سوخت و قضاوت شرعی در امور کیفری حذف شد.

در ۱۱۸ هـ ش وزیر عدلیه وقت، احمد متین دفتری، لایحه قانون مجازات عمومی را — که مرجع قوانین کیفری آلمان و ایتالیا بود — به مجلس تقدیم کرد که بررسی آن، به سبب رخدادهای جنگ جهانی دوم، متوقف شد.

قانون مجازات عمومی در ۱۳۵۲ هـ ش تغییرات اساسی یافت. برخی قوانین جزایی تا ۱۳۵۷ هـ ش در مجلس شورای ملی به تصویب رسید، از جمله: قانون آزادی مشروط زندانیان ۱۳۳۷ هـ ش، قانون افتادگی تأمین ۱۳۳۹ هـ ش و قانون تعلیق اجرای مجازات (۱۳۴۶ هـ ش).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و تأکید رهبران انقلاب، به ویژه حضرت امام خمینی (ره) و نیز اصل چهارم قانون اساسی مبتنی بر ادعای شریعت، شدن همه قوانین، اصلاح قوانین کیفری عرفی مطابق با موازین اسلامی، به عنوان یک اصل از نظام قضایی و حقوقی جمهوری اسلامی مطرح شد. در همین راستا، قوانینی چون قانون حدود و قصاص (مصوب ۱۳۶۱/۶/۳)، قانون راجع به مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۶۱/۷/۲۱)، قانون دیات (مصوب ۱۳۶۱/۹/۲۴) و قانون تعزیرات (مصوب ۱۳۶۲/۵/۱۸) بر اساس اصل ۵ قانون اساسی، از سوی کمیسیون امور قضایی مجلس شورای اسلامی به طور آزمایشی به تصویب رسید.

پس از گذشت نزدیک به ۹ سال از اجرای قوانین مزبور در نظام کیفری جمهوری اسلامی، به تدریج ایرادات حقوقی و قضایی این قوانین چهره بر کارشناسان، شهود و لزوم تهیه قانونی منطبق با موازین اسلامی و در عین حال منطبق با شرایط زمانه، مکتب کشور، به وضوح احساس شد. بر همین اساس، در سال ۱۳۷۰ قانون مجازات اسلامی در چهار باب، مشتمل بر کلیات، حدود، قصاص و دیات، مجدداً به صورت آزمایشی و بر اساس اصل ۸۵ قانون اساسی به تصویب کمیسیون امور قضایی و حقوقی مجلس رسید. ۵ سال بعد در سال ۱۳۷۵، همزمان با تمدید مدت آزمایشی این قانون، کتاب تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده نیز به قانون مزبور افزوده شد، با این تفاوت که کتاب اخیر، به صورت دائمی در صحن علنی مجلس مورد تصویب نمایندگان قرار گرفت.

بر این اساس، قانون مزبور طی سال‌های گذشته، به عنوان قانون مرجع جزایی جمهوری اسلامی ایران مورد استناد دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری شناخته شد و طی این مدت مورد نقد و بررسی فقها، استادان دانشگاه، قضات و حقوقدانان متعدد با سلاقی مختلف قرار

گرفت. هویدا شدن خلأهای حقوقی و نقایص قضایی قانون مزبور، در کنار ضرورت تهیه قانونی دائمی - و نه آزمایشی - موجب شد تا مجلس شورای اسلامی از سال ۱۳۸۵ به جای تمدید پنج ساله یا ده ساله قانون مجازات اسلامی، به تمدید یکساله این قانون روی آورد تا از این رهگذر، قوه قضاییه را بر اساس اصل ۱۵۸ قانون اساسی ملزم به ارائه لایحه جامع مجازات اسلامی کند. با جدی تر شدن مطالبه مجلس شورای اسلامی از قوه قضائیه مبنی بر ارائه هر چه سریعتر لایحه جامعی راجع به مجازات‌های اسلامی، در آبان ۱۳۸۶، قوه قضائیه متن اولیه و ویرایش نشده قانون مجازات اسلامی را به هیات وزیران ارسال کرد و هیات وزیران در تاریخ ۱۳۸۶/۸/۲۰ آن را به تصویب رساند و به مجلس شورای اسلامی فرستاد.

مجلس شورای اسلامی نیز با تصویب کلیات لایحه در ۱۳۸۷/۶/۱۹ آن را جهت تصویب آزمایشی به کمیسیون قضایی و حقوقی ارجاع داد. لایحه تهیه شده از سوی قوه قضائیه دارای نوآوری‌هایی چون: برم‌انگاری برخی عناوین فقهی نظیر ارتداد، ساب‌التبی، سحر و...؛ مستثنی کردن جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی از شمول محدودیت‌های اصل سرزمینی بودن جرائم و مجازات‌ها؛ ذکر اصول اساسی حقوق جزا در بخش کلیات؛ توسعه محدوده اقدامات تامینی و تربیتی و مجازات‌ها؛ جایگزینی حبس؛ تعیین جرائم مشابه و همچنین میزان تشدید مجازات در مبحث تعدد و تکرار جرم؛ تعدیل مسئولیت کیفری آمر و مامور؛ تعیین مسئولیت کیفری برای اشخاص حقوقی؛ تکمیل مقررات بلیق مجازات؛ تأسیس نهادهای جدید در حقوق کیفری؛ همچون تعویق مجازات، مافوق از کف، آزادی نیمه مشروط و...؛ اصلاح برخی نارسایی‌های قوانین جاری؛ همچون مقررات راجع به وقوع جرم، تکرار جرم و...؛ استفاده از شیوه‌گذاری فرانسوی در تعیین شمار مواد...

در برابر این نوآوری‌ها، لایحه ارائه شده از سوی قوه قضائیه، دارای ایرادهای ساختاری چون عدم رعایت اصول و قواعد قانون‌نویسی (شفافیت، صحت، دقت، قابلیت فهم عمومی و در عین حال ایجاز عبارات قانونی)؛ عدم تناسب در بخش‌بندی و عنوان‌گذاری موضوعات مطرح در لایحه؛ عدم تطابق و بی‌ارتباط بودن مباحث و موضوعات مطرح شده در هر عنوان (باب، فصل، مبحث و...) با عنوان مربوطه؛ عدم ویراستاری دقیق ادبی و همچنین حقوقی - فنی لایحه؛ استفاده از واژه‌های مشابه به جای یکدیگر.....

پس از آنکه ایرادهای برجسته و کتمان‌ناپذیر لایحه مجازات، برای محافل علمی و حقوقی کشور و نیز کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس آشکار شد، برنامه راجع به این ایرادها و حتی جایگزینی مواد جدید در دستور کار قرار گرفت. بر همین اساس، کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس، با استفاده از کارشناسان، اقدام به بررسی کامل و دقیق مواد این لایحه کرد و سرانجام آن را در بهار ۱۳۸۸ به تصویب رساند. لایحه مصوب کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس، دارای نوآوری‌ها و تحولات چشمگیری بود. در نهایت قانون مجازات اسلامی کنونی که مصوب ۱۳۹۲/۲/۱ است در اختیار همگان قرار گرفت.

قانون جدید مجازات اسلامی، از مجموعه قوانینی تشکیل شده است که به تبیین و تعریف جرائم پرداخته و نحوه برخورد با این جرائم را مشخص می‌کند. قانون جدید مجازات اسلامی توجهی خاص بر امر قضا زدایی و حبس‌زدایی دارد.

در این قانون برای نخستین بار برای اشخاص حقوقی پیش بینی مجازات شده است، این مجازات ها عبارتند از انحلال، ممنوعیت یک یا چند فعالیت شغلی، جلوگیری از صدور اسناد تجاری تا ۵ سال، جزای نقدی، مصادره اموال و انتشار حکم محکومیت.

بطور کلی می توان گفت که قانون جدید مجازات اسلامی تلفیقی از حقوق اسلامی و حقوق موضوعه روز دنیا است و دستاوردهای حقوق جزایی مدرن در این قانون تا حدودی منعکس شده و به روز شدن قوانین یکی از خصیصه های بارز آن است. نوآوری ها و ابداعاتی در زمینه تاسیسات حقوقی جدید در این قانون پیش بینی شده است که می توان به تعویق صدور حکم، مجازات های جایگزین و امثال آن اشاره کرد. در همین راستا لازم دیدیم تحولات قانون مجازات اسلامی را در مقدمه چاپ دوم کتاب دانشنامه حقوق (حقوق جزای عمومی و اختصاصی) آورده تا خوانندگان عزیز بیشتر در جریان تحولات قانون مذکور قرار گیرند.

لازم به یاد آوری است؛ قانون مجازات اسلامی، حدوداً سی سال است که در ایران بصورت آزمایشی اجرا می شود. بین سال های ۱۳۶۱ و ۱۳۶۲ به بعد قانون مجازات اسلامی به صورت آزمایشی (و نه دائمی) از تصویب کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس گذشت و مدت اجرای آزمایشی آن ۵ سال تعیین شد. در بدو امر قانونگذار اعلام کرده بود که در، این ۵ سال آزمایشی، ایرادات و انتقادات مربوط به مصوبه را از طریق قوه قضاییه و صاحب نظران قضایی، حقوقی و فقهی مشخص کرده و پس از این مدت، پس از اصلاح ایرادات و اشکالات وارده، به صورت لایحه ای جامع و مانع به تصویب هیئتی خواهد رسید. وعده ای که در موعد مقرر محقق نشد و سرانجام پس از هشت دوره قانونگذار، مجلس شورای اسلامی، بالاخره به سرانجام رسید.

در آخرین ماه های سال ۱۳۹۰ و در نهایت پایانی (۱۳۹۰/۱۰/۲۸) مهلت یک ساله قانون آزمایشی مجازات اسلامی، نمایندگان عضو کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس، این قانون را طبق اصل ۸۵ به تصویب رساندند اما مجدداً مهلت ۵ ساله آزمایشی آن برای آن تعیین شد. در قانون جدید ۲۰۰ ماده قانونی دیگر به قانون پیشین افزوده و قانون جدید حاوی بیش از ۷۲۰ ماده قانونی شده است. ضمن اینکه فصلی جدا برای محارقات کودکان پیش بینی شده است. به نظر می رسد رویکرد مبنایی در قانون جدید مجازات اسلامی، تقویت صدور حکم و عدم الصاق برچسب مجرمیت است. به جرأت می توان گفت مهم ترین قانونی که مجلس هشتم به تصویب رسانده است، قانون جدید مجازات اسلامی است. قانون مذکور از جهات متعددی با قانون قبلی مجازات اسلامی متفاوت است. یکی از مهم ترین تمایزات قانون جدید با قانون قبلی نگاه نو قانونگذار به حوزه مجازات ها است. چنانکه در قانون جدید، مجازات های برتری درجه بندی شده اند.

پیشینه اصلاحات قانون مجازات اسلامی

این قانون نیز مانند همه قوانین موجود در دنیا و البته همه قوانین مصوب در کشور در ادوار مختلف تغییراتی را در بدنه خود پذیرفته است. پس از سال های ۱۳۶۱ و ۱۳۶۲ قانون مجازات اسلامی در ۸ مرداد ۱۳۷۰ توسط کمیسیون قضایی مجلس شورای اسلامی تصویب و اجرای آزمایشی آن به مدت ۵ سال آغاز شد.

قانون مذکور پس از اختلاف شورای نگهبان و مجلس بر سر ماده ۵ آن به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارجاع شد و این نهاد در ۷ آذر ۱۳۷۰ موافقت خود را با نظر مجلس اعلام کرد و آن را به عنوان قانون مجازات اسلامی به تصویب رساند. مدت اجرای آزمایشی این قانون یک بار

در تاریخ ۱۲ اسفند ۱۳۷۵ برای ۱۰ سال تمدید شد. البته در همین مدت اجرای آزمایشی نیز، تغییراتی در بدنه آن اعمال شد. مدت اجرای آزمایشی قانون مجازات‌های اسلامی یکبار دیگر در سال ۱۳۹۰ توسط نمایندگان تمدید و مهلت نهایی آن پایان سال ۱۳۸۹ مقرر شد. لایحه‌ای که در تاریخ ۱۳۸۷/۹/۴ از سوی دولت به مجلس شورای اسلامی فرستاده شد و در مجلس شورای اسلامی به کمیسیون حقوقی و قضایی رفت تا به علت ضرورتی که داشت در ۱۳۸۸/۱۰/۹ به صورت آزمایشی پنج ساله به تصویب این کمیسیون رسیده و به شورای نگهبان فرستاده شود. پس از دو مرحله ایراد شورای نگهبان در تاریخ ۱۳۹۰/۱۰/۲۸ به تایید شورای نگهبان رسید.

تحولات قانون جدید مجازات اسلامی

۱- تحول سیاست کیفری در زمینه جرائم کودکان تعیین سن کیفری و احصاء مجازات‌ها و مسئولیت‌های کیفری وی در جامعه مانند دیگر قوانین کشور، با استخراج از شرع مقدس صورت می‌گیرد. اما با توجه به مقتضیات زمان و البته فتوای فقها تغییرهایی در این مقررات رخ داده است که در مقررات جدید قانون مجازات اسلامی بازتاب داشته است. پنجاه فصل دهم قانون جدید مجازات اسلامی موضع نظام کیفری قانون را در برابر کودکان بر مبنای رایج می‌کند. یکی از نوآوری‌های حوزه اطفال بزهکار، تشکیل سازمان و نهادی ویژه در این محسوب بوده و دومین نوآوری، پیش‌بینی یک رسیدگی ویژه و اضطراری علاوه بر بازرسی دادسرا و ویژه در جرائم مربوط به اطفال است.

لازم به توضیح است یکی از مبنای که پس از انقلاب و تدوین قوانین کیفری همواره محل بحث و مورد توجه حقوقدانان داشت صدور مسئولیت کیفری اطفال و مجازات آنان بوده است. در ماده ۴۹ قانون مجازات اسلامی سابق، اطفال در ارتکاب جرم عمدی، از مسئولیت کیفری مبرا بودند و تربیت آنان با نظر دادگاه به عهده سرپرست آنها و عندالافتضا کانون اصلاح و تربیت قرار داده شده بود. مطابق تبصره ماده ۴۹ قانون مجازات اسلامی، فردی که به حد بلوغ شرعی نرسیده بود طفل محسوب می‌شد. سن بلوغ برای هر بصره یک ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی برای پسر ۱۵ سال تمام قمری و برای دختران ۹ سال تمام قمری است که مطابق قانون سابق مجازات اسلامی، همه افرادی که به حد بلوغ شرعی رسیده بودند واجد مسئولیت کیفری محسوب و در صورت ارتکاب جرم مجازات می‌شدند؛ در حالی که بر اساس قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک مصوب اول اسفند ماه ۱۳۷۰ افراد زیر ۱۸ سال کودک محسوب می‌شوند.

در قانون جدید قانونگذار با اطلاق عنوان طفل به تمام افرادی که به سن ۱۸ سال تمام خورشیدی نرسیده اند، اطفال را به سه دسته تقسیم کرده است و برای هر گروه سنی، مجازاتی که با شرایط جسمی و روانی وی متناسب باشد در نظر گرفته است.

در مورد جرایم مشمول حد نیز هرگاه اطفال بالغ ماهیت جرم انجام شده یا حرمت آن را درک نکنند یا در رشد و کمال عقل آنها شبهه وجود داشته باشد، حسب مورد با توجه به سن آنها به مجازات‌های پیش بینی شده در قانون رسیدگی به جرائم اطفال و نوجوانان محکوم خواهند شد. بر اساس این قانون احراز و تشخیص رشد و کمال عقل با دادگاه است و دادگاه می‌تواند از نظر پزشکی قانونی یا از هر طریق دیگری که مقتضی بداند، استفاده کند.